

розуміння речей виникають почуття, здатні стати незамінним орієнтиром у виборі рішень та умовою усвідомлення інтуїтивно знайденої ідеї. На нашу думку, якщо проблема буде не тільки логічно зрозуміла дітям, а й емоційно сприйнята, то процес накопичення інформації буде більш ґрунтовним. Якщо на початковому етапі експерименту творчі прояви дітей були лише результатом стимулювання їх пізнавального інтересу та активності з боку вчителя, то в подальшому творча діяльність дітей носила більш свідомий характер та виражалась у частково-самостійних пошукових діях з метою створення оригінального варіанту.

На отримання очікуваних результатів під час проведення експерименту вплинуло застосування *методу створення ситуацій успіху*, що виражався у наданні дітям можливості вільно спілкуватися в процесі роботи (діалоги, дискусії, підтримка комунікативної активності); активно демонструвати учителю та однокласникам продукти своєї творчості (емоційна розкутість); у когнітивних проявах творчості учнів (гнучкість мислення, критичність, гумор); продовженні взаємодії за межами навчальної ситуації; можливості повідомити вчителю про особистісно значущі події, про свої спостереження та переживання; інтересу до творчих проявів однокласників. Помітний успіх мав використаний нами метод створення однорідних та синтетичних мистецьких композицій (імпровізацій).

Особливого значення на цьому етапі набуло використання прийому самоідентифікації з іншою особистістю. Предметом такої особистісної самоідентифікації школяра стало усвідомлення та виокремлення характерних рис і якостей свого неповторного «Я». Актуальність використання цього прийому в процесі формування творчого мислення полягає в його співвідношенні з процесом самопізнання учня, в результаті чого відбувається осмислення його духовних якостей та формування оцінних характеристик.

Таким чином, в результаті дослідної роботи ми констатували позитивні зміни, які відбулися в учнів експериментальної групи – прагнення до самостійної творчої діяльності, варіативність втілення мистецьких засобів, що стимулювали прояв таких процесів і якостей мислення як здатність переносити властивості одного об'єкту на інший (гнучкість), оригінальність, уява, усвідомлення синтезного змісту мистецьких явищ, в результаті чого в учнів відбувався перенос знань і уявлень з одного виду діяльності на інший і народження нових індивідуальних образів.

Література

1. *Державний стандарт початкової загальної освіти* // Початкова школа. -2001. - № 1.
2. *Кривенко В.А.* Опора на витагенный опыт школьников как средство развития познавательного интереса. - Екатеринбург, 2002.
3. *Масол Л.М., Белкіна Е.В.* Мистецтво: Підручник для 3-го класу загальноосвітніх навчальних закладів. Видання 2-е, доповнене і перероблене. – К., 2004.
4. *Ражников В.Г.* Новая профессия: детский арт-психолог. - М., 2006.
5. *Хуторской А.В.* Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. - М.: Изд-во МГУ, 2003.
6. *Щолокова О.П.* Мистецтво. (Програма інтегрованого курсу для учнів початкової школи) // Початкова школа. - 2004.- № 10.

УДК 373.6:7+37.036

Руденко І.В.

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ У ПРОЦЕСІ СПРИЙМАННЯ ТВОРІВ ЖИВОПИСУ

В статтє рассматриваются возможности формирования творческой активности младших подростков на уроках изобразительного искусства. В качестве методов, способствующих восприятию живописи, предлагаются эвристические беседы и задания.

Ключевые слова: восприятие живописи, творческая активность младшего подростка, эвристическая беседа, эвристические задания.

Аналіз наукових досліджень щодо розвитку творчої активності учнів основної школи в Україні засвідчує наявність позитивного впливу на цей процес образотворчого мистецтва. Виховання його засобами забезпечує реалізацію творчого потенціалу особистості, активізує здатність до самореалізації та самовираження. Ця проблематика знайшла відображення у працях філософського (Р.Арнхейм, П.Білецький, А.Зись, С.Раппопорт та ін.) та психолого-педагогічного спрямування (Л.Виготський, Н.Миропольська, Б.Неменський, О.Шевнюк, О.Щолокова та ін.).

Методичні аспекти сприймання мистецьких творів знайшли відображення у працях О.Комаровської, Л.Масол, В.Рагозіної, Р.Росіцького та ін. Метою нашої статті є розгляд можливостей евристичної бесіди та евристичних знань в процесі сприймання підлітками творів живопису як фактору розвитку їх творчої активності.

Елементами суспільнозначимої „мови” мистецтва, вважав С.Раппопорт, є не поняття, а емоції, „але це не зліпки життєвих (повсякденних) переживань та почуттів, а особливі художні емоції, що є носіями соціального змісту, мають позитивний характер завдяки здатності збуджувати творчу активність людей, що сприймають мистецтво” [7, 153]. Живопис „розмовляє” за допомогою передачі кольорів предметів, явищ, повітряної перспективи. Колорит виражає емоційну атмосферу твору, відчуття, оцінки того, що зображується. За допомогою колориту живописець втілює свій задум, а не просто зображує предмети та явища. А.Зись розглядав колористичне забарвлення, яке викликає у глядача почуття співпереживання, розуміння думок людей, зображених на картині [2, 29].

Сприймання живопису учнями 5-7 класів має відбуватися на рівні співпереживання, творчого сприймання, а не у традиційному мистецтвознавчому аналізі творів: розповіді про зовнішні обставини їх виникнення, розгляду технічних прийомів, якими керувався автор тощо. У живопису відображається не просто зовнішній вигляд предметів і явищ, а змістовний колористичний образ картини, тому важливо спрямовувати хід її обговорень так, щоб не нав’язувати учням певну оцінку твору. В творах видатних художників вони бачать незрівнянно глибші задуми та їх втілення, ніж у власній творчості, що спонукає їх до роздумів.

Практична спрямованість процесу сприймання живопису молодшими підлітками передбачає набуття певних умінь і навичок, орієнтацію на успішне входження в суспільне життя, фізичний, духовний та інтелектуальний розвиток. У молодших підлітків, підкреслював Л.Виготський, змінюється сприймання, увага та уява, з’являється здатність до логічного мислення, самоаналізу, теоретичних роздумів, дослідницької діяльності. Їх відрізняє підвищена пізнавальна та творча активність, вони намагаються пізнати щось нове, чомусь навчитися, при цьому робити усе по-справжньому, професійно як дорослі. Сприйняття мистецтва систематизує сферу їх почуттів, способів переживання [1, 227]. На думку О.Щолокової, ставлення до художніх творів у молодших підлітків стає особистісним і суб’єктивним, а найцікавішим у сюжетах для них виявляються прояви людської поведінки, мотиви, вчинки [10, 113-115]. Спілкування з великим мистецтвом – це емоційно-естетичні переживання у процесі діалогу з образом твору, що впливає на більш плідну творчу практику дітей.

• Залучення молодших підлітків до розуміння змісту, емоційного наповнення, образності живописних полотен відбувається шляхом особистісно-емоційного сприймання художньої інформації. Евристична бесіда та евристичні завдання спрямовуються на виховання творчо-активної життєвої позиції учня, досягненню його духовно-морального та естетичного розвитку, пробудження у його душі добрих почуттів, чуйності, здатності співпереживання. Застосування евристичної бесіди та евристичних завдань у процесі сприймання творів живопису сприяють:

- цілісному сприйманню дійсності через живопис, спостережливості за доквіллям, творчої уяви та фантазії, інтересу до дослідницької та експериментальної діяльності;
- вихованню здатності до творчого спілкування в сфері мистецтва, вмінню вести діалог;
- розкриттю внутрішнього світу дитини, її різноманітних переживань та почуттів, емоційно-оціночного ставлення до дійсності;
- зростанню творчого потенціалу, ініціативності, винахідливості, оригінальності тощо;
- виявленню творчої самосвідомості, самовизначенню в сфері мистецтва.

Однією з форм сприймання живопису є евристична бесіда, яка передбачає обговорення. Вона спрямована не просто на перелік того, що зображено на картині, а на висловлення дітьми всього того, що вони впізнали, відчули, визначили у творі. Ефект досягається за рахунок подання учням нових знань не в готовому вигляді, а так, щоб вони самостійно зробили відкриття у процесі виконання певних розумових дій [5, 62]. У процесі такої бесіди акцент робиться на деякі аспекти в процесі сприймання живопису: визначення його емоційного характеру, колориту, кольорової гамми, засобів композиції, жанру тощо. У евристичній бесіді молодші підлітки залучаються до самостійного пізнавального пошуку, який стимулює їх творчу активність та сприяє самостійним цікавим відкриттям, а виконання практичного завдання стає захоплюючою справою. Отже, евристична бесіда, підкреслює А.Хуторской, є тим стартовим завданням творчого спрямування, що залучає учнів у мотивовану діяльність як ініціація прояву творчої активності [9, 367].

Перший етап евристичної бесіди передбачає зацікавлення учнів творчістю живописців, які відображають не просто зовнішній світ, а й виражають внутрішній світ митця, близькій кожній людині. Наприклад, вчитель може запропонувати їм розглянути дві картини (марини) – І.Айвазовського та М.Волошина, художників, які писали море поблизу берегів Криму. В процесі бесіди потрібно звернути увагу дітей на те, що одна марина прописана олійними фарбами, а інша – акварельними, що зумовлено світовідчуттям митців. Живописна творчість М.Волошина виражається прозорістю фарб з бездоганно чистим рисунком. Акварелі художника – це мелодійно-барвисте зображення кіммерійського пейзажу, в якому присутність моря відчувається завдяки прозорості акварельних фарб. Просвічування нижніх шарів кольору, неначе імітують рух хвиль. Море є невід’ємною частиною кіммерійського пейзажу навіть тоді, коли в акварелях митця відсутнє його зображення, що пов’язано із загальним настроєм пейзажу.

Твори І.Айвазовського прописані в широкій вільній манері, де сіро-сріблясті та сріблясто-оливкові тони надають полотнам емоційного забарвлення, відчуття спокою та рівноваги при застосуванні дрібних мазків та вираженій експресії завдяки зигзагоподібним мазкам, які дозволяють відчути невовимість морської стихії. Тонові відношення між прокладеними мазками, що передають мерехтіння світла і тіні, сприймаються як відчуття руху хвиль. Діти ознайомлюються з можливостями художньої техніки, манерою письма та кольоровою гамою як відображенням внутрішнього світу митця.

Окрім того, на прикладі живописних полотен одного художника, написаних в різні періоди творчості, можна розглянути як їх колорит відображає індивідуальне ставлення митця до оточуючого середовища, а різні художні задуми знаходять вираження в розмаїтті колірних сполучень. За допомогою спрямованих питань учні повинні зрозуміти, що ті чи інші зміни колориту, вибору художньої техніки, манери написання картин учні починають розуміти, що це зумовлено змінами в світовідчутті самого майстра. Таким чином, дитина сприймає живопис як вираз людського відношення до життя, як безпосередню емоційну дію твору на глядача колористичним рішенням.

На другому етапі евристичної бесіди сприймання живопису можна поставити завдання, яке спрямоване на осягнення інформаційного та чуттєвого змісту живопису. Це можуть бути бесіди на узагальнення або повторення теми, виявлення достатніх знань учнів або їх більшого розкриття. Так, наприклад, у сприйманні живопису велике місце відводиться

пейзажам. Підбір репродукцій пейзажів різної пори року: літа, осені, зими, весни – дає можливість узагальнити знання учнями теплих і холодних кольорів, які використовують у передачі стану природи різні пори року. Послідовні питання дають дітям змогу визначити, яка колірна гама відповідає тій чи іншій порі року і чому. – Які кольори живописець використовує для зображення зимового дня? Чи насправді, літній пейзаж зображено в теплій кольоровій гамі? Хто може щось додати? Від чого залежить теплість або холодність зеленого кольору? Як ви думаєте, що спонукало художника застосувати саме таку колірну гаму? [3]. Учні роблять висновок про різнобарв'я кольорів природи залежно від пори року, добових змін, стану погоди, сонячного освітлення а також як художник за допомогою відповідних кольорів відображає зміни в природі. Вони визначають що нейтральний зелений колір змінює свою теплоту залежно від оточуючих його кольорів, або кольорів, які утворюють його відтінки. Через пейзаж учні поступово привчаються бачити природу і розкривати для себе красу природи, рідного краю.

На третьому етапі евристичної бесіди опорою у спілкуванні з живописом є набутий мистецький досвід учнів. Завданням постає визначення емоційного змісту живопису через його колірну гаму. Розглянемо це на прикладі підібраних пейзажів на осінню тематику. На них зображено: сонячний день, дощовий день, вітряний день, ранок восени, вечір восени, рання осінь, пізня осінь тощо. Спочатку потрібно звернути увагу дітей на те, що в картинах панують або теплі тони червоної, оранжевої, золотисто-вохристої, жовто-зеленої, коричневої гами, або відтінки холодних кольорів і темних тонів. Акцентуалізація на ці особливості дає розуміння неформального підходу живописця до відтворення природних явищ за допомогою кольорової гами, яка виражає образність відчуттів. Вчитель спрямовує увагу учнів такими питаннями: «Що створює неповторну атмосферу кожного пейзажу? Як ви думаєте, що зацікавило живописця у створенні саме цього пейзажу? Що відображене на картині дозволяє тобі так говорити?» [3]. Учні доходять висновку, що завдяки кольоровій гамі створюється неповторна атмосфера душевного тепла, радості, спокою, смутку, таємничості тощо. Цінністю такого обговорення, на думку В.Рагозіної, є не лише ті висловлювання, які дають діти у процесі інтерпретації образів картин, а формування їхнього власного досвіду, що ґрунтується на переживаннях та враженнях від художніх образів, тобто який усвідомлюється й переживається. Висловлюючись, діти не тільки відображають враження від зображуваного, а й віддзеркалюють власні враження від життя в цілому [6, 119]. Все це розвиває у дитини почуття тонкого розуміння того, що живопис відображає життя, пробуджує у людині найкращі почуття, сприяє самореалізації.

Коли учні трохи оволоділи досвідом колективного обговорення в процесі сприймання творів живопису, полілог набуває творчого спрямування. Розглянемо такий приклад: „Уявіть, що пейзаж (сонячний, похмурий, літній тощо) виконано в іншій колірній гамі”. Прийоми демонстрації зміни колірності пейзажу підбираються відповідно можливостям вчителя. Одним з них може бути використання кольорових прозорих фільтрів, які застосовують для зміни кольору світла в театральних прожекторах. Для цього потрібно накласти світлофільтр на пейзаж, що змінить колірність, впливаючи на емоційну виразність твору. Іншим прийомом є застосування лесування аквареллю репродукції пейзажу, поділеного на фрагменти. Ці фрагменти можна послідовно покривати фарбою відповідним кольоровим тоном під час обговорення, чи заздалегідь підготовленими копіями пейзажу в різних кольорових гамах. Застосування кольорових світлофільтрів і техніки лесування наочно показує дітям зміни кольорової гами пейзажу та її вплив на зміст і емоційний стан, а значить – і на гаму почуттів, який викликає цей твір. Запропонувати дітям можна наступні запитання: «Що ви можете сказати про зміни у пейзажі? Як це можна зрозуміти з колірної гами? Де це ти бачив? Як змінюється об'єкт природи під впливом освітлення?» [3]. Висновком для учнів є те, що в пейзажах на один сюжет буде відтворено зовсім інший світ переживань і асоціацій, тобто з'явиться інший зміст. Прийом лесування можна запропонувати учням як вправу на дослідження колірності у власних малюнках.

Іншою формою сприймання живопису є евристичні завдання, у яких передбачено застосування інтерактивних методів: асоціації, інтерпретації, інсталяції, ремінісценції, інверсії. Суть таких завдань полягає в осмисленні учнем твору та вираженні його сприйняття у художньо-практичній діяльності. Застосування цих методів в завданні сприяють розвитку уваги не лише до колірних відтінків навколишнього світу, але й чуйного, свідомого відношення до виразних можливостей власної палітри, користуючись якою учень зуміє виразити потрібний акорд почуттів.

Так у сприйманні будь-якого жанру живопису вчитель може поставити учням таке завдання: відтворити колорит картини за першим враженням. Оскільки воно виникає в результаті миттєвого настрою учня, він змалює свій емоційний стан відповідною колірною гамою (релаксація, елемент арттерапії). Порівнюючи кольорову гаму живопису та асоціативний колорит своєї композиції, учень замислюється, що колір в живопису відповідає внутрішньому світу митця або людини, яка сприймає його.

Молодшим підліткам властиво поринути в фантазійний світ. У завданні-інверсії пропонуємо учням здійснити віртуальну подорож за сюжетом картини та уявити, що вони нібито підійшли та торкнулися дерева, будівлі, людини, представлених на передньому плані, помандрували повз них далі та побачили, що робиться за тим будинком, в іншій кімнаті, відчули пахощі квітів, прохолоду лісу, що синіє вдалині. Таке сприймання живопису зацікавлює їх, спонукає до роздумів над питаннями: „Якими засобами живопису передається відчуття глибини простору? Як змінюється сприйняття знайомих предметів у дзеркальній симетрії?” Це відчуття учень потім передасть у своїй роботі за допомогою певних прийомів повітряної перспективи (тонального та кольорового співвідношення) та перестановкою місцями фігур.

В завданнях-інтерпретаціях можна запропонувати учням підібрати репродукцію картини митця, яка йому подобається, зробити копію її в графічному варіанті (на кальку, через копіювальний папір, методом масштабу, проектування на екран), а потім надати їй колірності за поставленим завданням. Якщо за приклад взяти пейзаж, то змінити колірну його гаму та перетворити зиму на осінь або літо, вечір на день або ніч тощо, а також проаналізувати, на що вплинула зміна колірності картини та як змінилося емоційне наповнення картини. Таке сприймання живопису дає можливість учням створити варіації на тему живопису з видозміненням другорядних деталей оригіналу [4], використати його як тло для нового змісту, сюжету – доповнити образами, змінити одні образи на інші. Інтерпретація живопису у художньо-практичній діяльності учня активізує його творчий потенціал. У процесі порівняльного аналізу з'ясовується, що саме (в зображеному) викликало ту чи іншу асоціацію, яке відчуття виникає, якщо живопис зображено в іншій манері, художній техніці тощо.

У евристичних завданнях-інсталяціях пропонується учням відтворити живопис у вигляді просторової композиції-конструкції з використанням різноманітних предметів, речей, матеріалів, забарвлених відповідними кольорами. Метод інсталяції використовується для подолання межі статичності картини засобами театралізації [3, 15]. Учні можуть показати колірні зміни на картині, пересуваючи предмети у її просторі подібно до перетікання одного кольору в інший на вологому папері. Для такого дійства потрібна певна підготовка, а саме: підібрати одяг, аксесуари, предмети, клаптики тканин тощо у відповідній кольоровій гамі живописного полотна. Завдяки методу інсталяції стимулюється розвиток відчуття кольору в просторово-часовій конструкції.

Окрім того, учні можуть спробувати виконати фрагмент живопису в іншій художній техніці (ремінісценція) – графічній, аплікації, ліпленні, перевести зображення в об'єм чи рельєф, петриківського розпису, пуантилізму, стилізувати зображення або спростити до геометричних фігур та ін. Після цього вони проаналізують, як впливає зміна художньої техніки, манера письма на зміст, сюжет, відчуття. Вони також визначають, що відбувається з колоритом, змістом, сюжетом живописного полотна, якщо зникає колірність, з'являється декоративність, локальність кольору, об'єм тощо. Вчитель-практик Р.Росіцький підкреслює,

що в результаті таких завдань діти розкривають нові можливості звичних матеріалів, у них загострюється сприйняття кольорів та відтінків [8, 28].

Евристичні спрямовані на пізнання можливостей мови живопису, в якому колір визначає емоційну атмосферу, а зміна колірних сполучень впливає на чуттєве, змістовне, сюжетне наповнення. Учні пізнають навколишню дійсність через образність, створену митцем, сприймання цієї образності та створенням свого образу через свої відчуття та емоції.

Зазначимо, що обраний репродукційний матеріал для сприймання живопису має враховувати особливості та рівень підготовки класу. Вдало підібрані приклади живопису зорієнтують учнів на аналогічний підхід до будь-якого явища живопису, прочитувати колірне рішення картини як вираз її внутрішнього змісту.

Евристична бесіда та евристичні завдання, які застосовуються у процесі сприймання живопису, забезпечують позитивний вплив на розвиток творчої активності молодших підлітків, їх творчого самовираження та самореалізації, вміння творчо використовувати нові знання у сфері мистецтва, активізує їх уяву та фантазію. Вони сприяють оволодінню кольором як виразним засобом живопису, розвивають здатність створювати емоційно-виразні колірні рішення у власних малюнках, а також відчувати і розуміти те змістовне значення, яке має колір у живопису великих майстрів. На всіх етапах сприймання живопису відбувається аналіз-інтерпретація картин, але з огляду на ту конкретну мету, яка відповідає рівню підготовки молодшого підлітка до спілкування з ним.

Література

1. **Выготский Л.С.** Педология подростка. Т. 4. – Собрание сочинений: В 6 т. / Выготский Л.С. – М., 1984. – С. 5-243.
2. **Зись А.Я.** Виды искусства / А.Я. Зись. – М.: Знание, 1979. – 127 с.– (Нар. ун-т. Факультет литературы и искусства).
3. **Масол Л.М.** Методика навчання мистецтва у початковій школі: [посіб. для вчителя] / Л.М.Масол. – Х.: Веста: Видавництво „Ранок”, 2006. – 256 с.
4. **Пасічний А.М.** Образотворче мистецтво: [словник-довідник] / А.М.Пасічний. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 216 с.
5. **Педагогічні технології:** Теорія та практика. / За ред. професора М.В.Гриньової. – Полтава: ПДПУ ім. В.Г. Короленка, 2006. – 230 с.
6. **Рагозіна В.В.** / Сучасні художньо-педагогічні технології і розвиток творчої особистості на уроках історії образотворчого мистецтва / В.В. Рагозіна // Плакаємо таланти: [посіб. для вчителя] / За ред. О.А.Комаровської. – Ніжин: ТОВ ”Видавництво ”Аспект-Поліграф”, 2007. – 140с: іл. – С. 115-121.
7. **Хуторской А.В.** Современная дидактика: [учеб. для вузов] / А.В.Хуторской. – Санкт-Петербург: Питер, 2001. – 536 с.

УДК 373.5.016:78

Дицьо Г.В.

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МУЗИКИ В ШКОЛІ: СУТНІСТЬ, ЗМІСТ, ЗАВДАННЯ, ПРИНЦИПИ

В статье на основании современных идей и подходов раскрывается содержание, задачи и принципы методики музыкального обучения и воспитания учащихся общеобразовательных учебных заведений и её значение для будущих учителей

Ключевые слова: *процесс обучения, методика, методы, познавательная деятельность, музыкальное развитие.*